

**BOLALARDA BAG‘RIKENGLIK VA HAMDARDLIKNI
TARBIYALASHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI**

Ishchanova Fazilat Shamurotovna
Osiyo Universiteti magistri talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisda bolalarda bag‘rikenglik va hamdardlik sifatlarini shakllantirishning psixologik asoslari yoritilgan. Shuningdek, oilaviy muhit, ta’lim-tarbiya jarayoni va ijtimoiy omillarning bolalarda insonparvarlik, o‘zaro hurmat va empatiya tuyg‘ularini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: bag‘rikenglik, hamdardlik, empatiya, shaxs rivojlanishi, tarbiya, oila, ijtimoiy munosabatlar, bolalar psixologiyasi.

Asosiy qism

Bugungi globallashuv davrida bolalarda bag‘rikenglik va hamdardlik sifatlarini shakllantirish muhim pedagogik va psixologik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ushbu fazilatlar shaxsning ma’naviy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va sog‘lom munosabatlar o‘rnatishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bag‘rikenglik – bu insonning boshqalarning fikri, qarashi, millati, dini, qiziqishi va individual xususiyatlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishidir. Hamdardlik (empatiya) esa boshqa insonning hissiy holatini tushunish, uning quvonchi yoki tashvishini his qila olish va unga nisbatan samimiy munosabat bildirish qobiliyatidir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bag‘rikenglik va hamdardlikning ilk ko‘rinishlari bolalik davridayoq shakllana boshlaydi. Ushbu jarayonda birinchi navbatda oila muhim rol o‘ynaydi. Ota-onalarning mehribonligi, bolaga e’tiborli bo‘lishi va boshqalarga nisbatan hurmat ko‘rsatishi farzandning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bolalarda bag‘rikenglik va hamdardlikni rivojlantirishning asosiy psixologik omillari quyidagilardan iborat:

- oilada sog‘lom psixologik muhitning mavjudligi;
- ota-onalarning shaxsiy namunasi;
- bolaga nisbatan mehr va e’tiborning yetarliligi;
- tengdoshlar bilan ijobiy muloqot;
- badiiy adabiyotlar, ertaklar va rolli o‘yinlardan foydalanish;
- bolalarda hissiy intellektni rivojlantirish.

Maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida ham bag‘rikenglik va hamdardlikni shakllantirish uchun qulay sharoit yaratish zarur. Guruhli mashg‘ulotlar, psixologik treninglar, jamoaviy o‘yinlar va tarbiyaviy tadbirlar bolalarda bir-birini tushunish, yordam berish va hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bolalarda

ushbu sifatlarning rivojlanganligi ularning tajovuzkorlik darajasining pasayishiga, ijtimoiy moslashuvining yaxshilanishiga va tengdoshlari bilan sog'lom munosabatlar o'rnatishiga yordam beradi. Shuningdek, bag'rikeng va hamdard bolalar kelajakda jamiyatning faol, mas'uliyatli va insonparvar a'zolari bo'lib voyaga yetadilar. Bugungi globallashuv jarayonida insoniy qadriyatlar, axloqiy fazilatlar va ijtimoiy munosabatlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Texnologik taraqqiyot, raqamli aloqa vositalarining kengayishi insonlar o'rtasidagi bevosita muloqot hajmini kamaytirib, hissiy aloqadorlik va o'zaro hamdardlik darajasini pasaytirmoqda. Shunday bir davrda yosh avlodda bag'rikenglik va hamdardlik fazilatlarini rivojlantirish masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida ko'rilmog'da. Chunki bag'rikenglik – bu boshqa insonlarning his-tuyg'ularini his etish, ularning ruhiy holatini tushunish va o'zini ularning o'rniga qo'yib ko'ra olish qobiliyatidir. Hamdardlik esa insonning boshqalarga nisbatan mehr-muruvvatli bo'lishi, ularning dardiga sherik bo'lishi, zarur paytda yordam qo'lini cho'zish istagini anglatadi. Bu ikki fazilat insonni inson qiluvchi eng muhim ma'naviy va axloqiy ustunlardandir. Tarbiyaning maqsadi nafaqat yosh avlodga bilim berish, balki ularni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, o'zga insonlarni tushuna oladigan, mehr-oqibatli shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir.

Bag'rikenglik va hamdardlik fazilatlari bolalarda ijtimoiy ko'nikmalar, muloqot madaniyati, sabr-toqat va bag'rikenglikni tarbiyalaydi. Shu bois, ularni shakllantirish oila, maktab va jamiyatning birgalikdagi tarbiyaviy faoliyati orqali amalga oshirilishi kerak. Har bir bola o'z hissiyotlarini to'g'ri ifoda etish, boshqalarning kechinmalariga befarq bo'lmaslikni o'rganishi lozim. Bunda o'qituvchi va tarbiyachining o'zni nihoyatda muhim, chunki ular empatik yondashuv orqali o'quvchiga mehr bilan munosabatda bo'lish, uning his-tuyg'ularini qadrlashni o'rgatadilar. So'nggi yillarda ta'lim tizimida insonparvarlik, bag'rikenglik, mehr-oqibat va o'zaro hurmat tamoyillariga asoslangan yangi pedagogik yondashuvlar shakllanmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Inson qadri uchun" tamoyiliga asoslangan islohotlari ham yosh avlod tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarga e'tiborni kuchaytirishga qaratilgan. Bunda bag'rikenglik va hamdardlikni rivojlantirish ijtimoiy barqarorlik, tinchlik va totuvlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi asosiy insoniy fazilat sifatida talqin etiladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarning hissiy-intellektual rivojlanishini ham ta'minlash zarur.

Bag'rikenglik va hamdardlikning rivojlanishi o'quvchilarda boshqalarga nisbatan hurmat, jamoada ishlash madaniyati va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi. Masalan, boshqalarning muammosiga befarq bo'lmaslik, ularning his-tuyg'ularini anglash orqali o'zaro yordam, hamjihatlik va bag'rikenglik muhitini yaratish mumkin. Bunday insoniy qadriyatlar jamiyatda ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi, o'zaro ishonchni mustahkamlaydi va tinchlikni saqlashga xizmat qiladi. Shu sababli, bugungi

pedagogik faoliyatda bag'rikenglik va hamdardlikni shakllantirishni o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida qarash zarurdir.

Bag'rikenglik va hamdardlik fazilatlarini tarbiyaviy jarayonda rivojlantirish bugungi kunda shaxs kamoloti va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan eng muhim insoniy sifatlar sirasiga kiradi. Ushbu tadqiqot davomida o'quvchilarda mazkur fazilatlarni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich tahlil qilindi va har bir bosqichda kuzatilgan o'zgarishlar, o'quvchilarning hissiy-intellektual o'sishi, shuningdek, pedagogik ta'sirning samaradorligi o'rganildi. Dastlabki kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning aksariyati bag'rikenglik tushunchasini to'liq anglamaydi, hamdardlikni ko'proq rahm-shafqat sifatida qabul qiladi, ammo boshqalar his-tuyg'usiga chuqur kirib borish, ularning ruhiy holatini tushunish, vaziyatni o'z nuqtayi nazaridan emas, balki boshqalarning nigohi bilan baholash ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Bu holat, bir tomondan, o'quv dasturlarida shaxslararo muloqot, hissiy idrok va axloqiy tarbiya masalalariga yetarlicha e'tibor berilmayotganini, ikkinchi tomondan esa, oilaviy tarbiyada bolaga hissiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligini ko'rsatdi. Tajriba-sinov ishlarining birinchi bosqichida o'quvchilar bilan "Men boshqani tushunamanmi?", "Do'stlikda eng muhim narsa nima?", "Yordam kerak bo'lganda nima qilasiz?" kabi savollar asosida suhbatlar o'tkazildi. Ushbu suhbatlarda o'quvchilarning 45 foizi Bag'rikenglik mohiyatini to'g'ri tushuntira olmagan, 35 foizi esa hamdardlikni faqat jismoniy yordam bilan bog'lagan. Faqat 20 foiz o'quvchilar boshqalar his-tuyg'usini his etish, ularning holatini tushunish orqali yordam berishning muhimligini anglab yetgan.

Bag'rikenglik va hamdardlik fazilatlarini rivojlantirish masalasi shaxs tarbiyasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida insonning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy yetuklik darajasini belgilovchi omil ekanligi tadqiqot jarayonida yana bir bor o'z tasdig'ini topdi. Tadqiqot davomida o'tkazilgan kuzatishlar, suhbatlar, so'rovnomalar va pedagogik eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda bu fazilatlarni shakllantirish uchun an'anaviy tarbiya uslublaridan tashqari, zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish yuqori samara beradi.

Xulosa

Bolalarda bag'rikenglik va hamdardlikni tarbiyalash shaxsning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishining muhim shartlaridan biridir. Oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning hamkorligi orqali bolalarda boshqalarga hurmat, mehr-oqibat va insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirish mumkin. Shu bois tarbiya jarayonida bolalarning hissiy ehtiyojlarini inobatga olish va ularda empatik munosabatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Santrock J.W. Child Development. – New York: McGraw-Hill Education, 2019.
2. Rogers C. On Becoming a Person. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.

3. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.
4. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books, 1995.
5. Hoffman M. L. Empathy and Moral Development: Implications for Caring and Justice. Cambridge University Press, 2000.
6. Decety J., Jackson P. L. “The Functional Architecture of Human Empathy.” Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews, 2004.
7. Batson C. D. The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1991.
8. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin, 1961.